

Penilaian Makna Kualiti Hidup dan Aplikasinya dalam Bidang Pengurusan Persekitaran di Malaysia

Reassessing the Meaning of Quality of Life and Its Application in Environmental Management Discipline in Malaysia

AZAHAN AWANG, ABDUL HADI HARMAN SHAH &
KADARUDDIN AIYUB

ABSTRAK

Penilaian semula makna kualiti hidup penduduk bandar di Malaysia merupakan satu sumbangan terhadap bidang pengurusan persekitaran di Malaysia. Kebanyakan definisi kendalian kualiti hidup kini lebih kepada penjumlahan kemudahan infrastruktur dalam persekitaran bandar. Oleh yang demikian, jika diandaikan bahawa jika baik kemudahan yang disediakan, maka kualiti hidup juga turut baik walaupun hakikatnya perkara sedemikian merupakan satu andaian sahaja. Artikel ini cuba untuk menghujahkan bahawa kualiti hidup tidak mempunyai makna yang statik, walaupun dalam persekitaran yang sama. Makna kualiti hidup didefinisi oleh pengalaman penduduk disamping apa yang disediakan oleh persekitaran. Hal ini membentuk suatu 'negotiated meaning' untuk kualiti hidup. Kajian secara empirikal dilakukan di bandar Seremban bagi mendapatkan status kualiti hidup masyarakat berasaskan kepada tiga komponen utama iaitu kesediaan penduduk, persekitaran bandar dan akses bandar. Seramai 550 responden telah dikajiselidik berasaskan jenis rumah yang berbeza, iaitu rumah kos tinggi, kos sederhana, kos rendah, rumah kampung dan setinggan untuk mewakili kepelbagaian sosio ekonomi di kawasan kajian. Hasil kajian mendapati dalam aspek kualiti hidup, kekuatan bandar Seremban adalah pada penduduknya berasaskan kepada skor komponen kesediaan diri yang tinggi berbanding dengan komponen persekitaran dan akses bandar. Didapati juga status kualiti hidup masyarakat bandar bersifat seragam walaupun berasaskan kepada sosio ekonomi yang berbeza. Hasil yang diperolehi ini diinduksi secara lebih mendalam lagi bagi mendapatkan makna sebenar kualiti hidup masyarakat bandar untuk diaplikasikan ke dalam bidang pengurusan persekitaran di Malaysia.

ABSTRACT

Reassessing the meaning of urban quality of life in Malaysia is part of the contribution to the environmental management discipline. Most operational definitions for quality of life are based on number of facilities or infrastructures available in urban areas. These assume that increasing the number of facilities will increase the quality of life. This article argues that quality of life do not

have a static definition, even for the same environment. The meaning of quality of life is argued to be defined by experiences of the people and their environment. This resulted in a negotiated meaning for quality of life. An empirical study was conducted in Seremban to evaluate the quality of life of urban dwellers based on three main components; public readiness, urban environment and urban accessibility. A total of 550 respondents were, selected based on types of houses; high cost, medium cost and low cost residential, village houses and squatter areas that represent the diversity of social economic status in Seremban. From these quality of life aspects, the research shows that the strength of Seremban lies in its people based on the high score in the self-readiness component compared to the urban environment and urban accessibility components. Quality of life among urban dwellers is found to be homogeneous even for different socio-economic backgrounds. The negotiated meaning of urban quality of life in this research is then applied to environmental management needs for urban development in Malaysia.

PENGENALAN

Pelbagai pendekatan dan definisi kendalian kualiti hidup yang ada sekarang menjadikan hasil kajian dan jawapan terhadap soalan yang ditimbulkan juga turut berbeza-beza. Secara umumnya, terdapat kelaziman untuk mengaitkan kualiti hidup dengan infrastruktur sosial dan fizikal yang tersedia di bandar. Pendekatan sebegini melihat penduduk sebagai penerima pasif kualiti hidup yang baik buruknya ditentukan oleh apa yang telah disediakan di kawasan bandar. Diandaikan bahawa sekiranya apa yang tersedia oleh pentadbiran bandar itu baik maka tentunya kualiti hidup itu juga baik. Namun, ternyata bahawa infrastruktur yang disediakan memberi kesan yang berbeza. Justeru itu, penilaian kualiti hidup penduduk bandar dengan persekitaran yang terdapat di bandar bukannya bersifat sehalu. Persekitaran yang baik bukan bermakna kualiti hidup juga turut baik, penerimaan penduduk terhadap persekitarannya juga memainkan peranan penting. Hal ini yang membentuk suatu *negotiated meaning* untuk kualiti hidup, iaitu bagaimana pendudukbandar menerima atau menolak persekitaran yang disediakan dalam sesebuah bandar. Salah satu soalan utama dalam perbincangan tentang kualiti hidup ialah apakah rangkaian kualiti hidup yang dapat membentuk kehidupan yang diinginkan di kawasan bandar (Azahan 2006; Azahan et al. 2006). Artikel ini menghujahkan bahawa apa yang terangkai sebagai kualiti hidup itu berkait rapat dengan tiga komponen yang menghubungkan penduduk dengan pelbagai aspek utama persekitarannya, iaitu kesediaan diri, persekitaran bandar dan ketersampaian atau akses kepada persekitaran yang disediakan di bandar.

PENDEKATAN ANALISIS KUALITI HIDUP

Dalam ilmu sosial, soalan yang cuba diselesaikan ialah apakah definisi kualiti hidup? Berasaskan apa yang terdapat di bandar, iaitu jika dilihat daripada struktur semata-mata telah menggambarkan kualiti hidup di bandar, walhal kualiti hidup juga melibatkan pandangan atau persepsi anggota masyarakat terhadap persekitarannya. Justeru, kajian yang telah dijalankan cuba membuktikan bahawa individu yang menghuni di kawasan bandar merupakan agen yang memainkan peranan penting dari segi menilai status kualiti hidup di bandar. Hal ini sesuai dengan penghujahan bahawa kualiti hidup bukan hanya merupakan ukuran terhadap persekitaran yang ada, tetapi juga menilai aspek kesediaan diri penghuni bandar dan akses terhadap persekitaran yang disediakan dalam persekitaran bandar (Azahan 2007). Hal ini penting agar pembentukan persekitaran bandar dapat memenuhi keperluan dan keselesaan penduduk setempat. Usaha mencapai atau memenuhi keperluan tersebut memerlukan pembangunan dan perkembangan bidang pengurusan persekitaran yang lebih mantap serta menyeluruh supaya pengurusan yang dilakukan tidak hanya bersifat statik dan hanya memenuhi keperluan satu pihak pentadbir semata-mata. Pelbagai pendekatan dalam definisi operasi makna kualiti hidup yang wujud telah menjelmakan kesukaran berkaitan makna 'kualiti' itu sendiri.

Bagi menyelesaikan kecelaruan makna kualiti hidup dalam konteks penduduk bandar di Malaysia, tiga perkara diteliti iaitu; (i) Mengkaji status kualiti hidup semasa penduduk bandar; (ii) Menganalisis status kualiti hidup penduduk bandar berasaskan tiga komponen utama, iaitu kesediaan diri, persekitaran bandar dan akses bandar; dan (iii) Menilai semula makna kualiti hidup penduduk bandar dalam memantapkan lagi bidang ilmu pengurusan persekitaran berasaskan dapatan kajian.

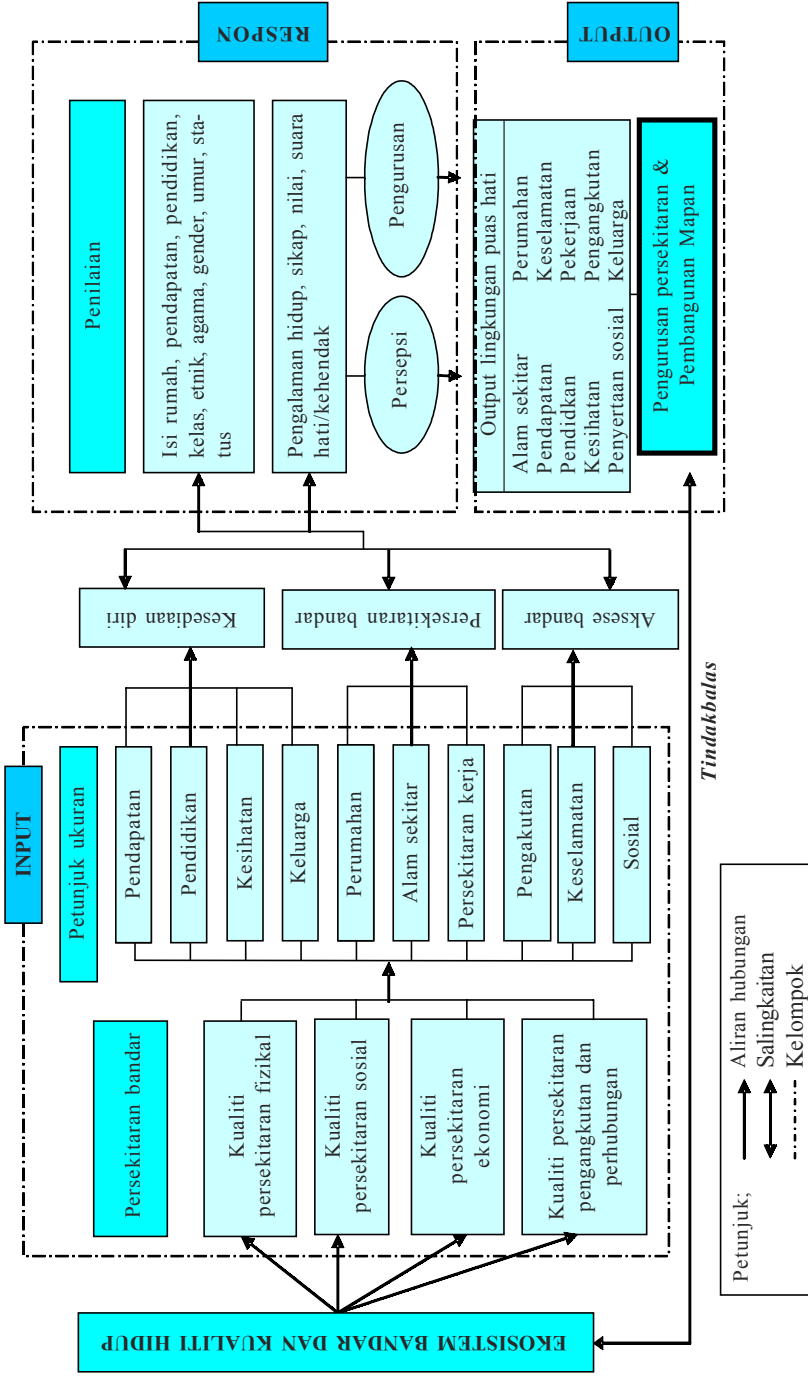
Dengan menggunakan pendekatan pelbagai dimensi yang dikemukakan oleh Burc et al. (2001), dalam menilai kualiti hidup penghuni bandar, persekitaran bandar Malaysia boleh dibahagikan kepada empat, iaitu persekitaran fizikal, pengangkutan dan perhubungan, ekonomi dan persekitaran sosial. Bagi setiap bahagian, petunjuk kualiti hidup boleh dilahirkan daripada persekitaran tersebut. Hal ini kerana, pemilihan petunjuk perlukan persekitaran ruang dan kehendak kajian (Seashore 1978; Unit Perancang Ekonomi 1999, 2002). Memandangkan pembangunan petunjuk kualiti hidup memerlukan kos dan masa yang panjang, maka kajian ini menggunakan ubahsuai petunjuk yang sudah dibangunkan di Malaysia oleh Unit Perancang Ekonomi pada tahun 1999. Di samping itu, pemilihan petunjuk ini lebih menggambarkan keadaan persekitaran setempat mengenai situasi bandar di Malaysia.

Maka, dalam kajian ini komponen persekitaran fizikal, sosioekonomi serta perhubungan menjadi asas kepada pemilihan petunjuk kualiti hidup bandar. Kajian ini melibatkan analisis tiga komponen kualiti hidup yang dibentuk, iaitu persekitaran bandar, kesediaan diri dan akses penghuni bandar terhadap

persekitarannya (Rajah 1). Komponen ini berasaskan sepuluh petunjuk kualiti hidup yang telah dikemukakan oleh Unit Perancang Ekonomi (1999). Rajah 1 menunjukkan ukuran ataupun penilaian kualiti hidup bandar yang bukan hanya berasaskan ukuran yang bersifat struktur atau objektif semata-mata tetapi juga digandingkan dengan petunjuk yang mengandungi elemen subjektif kerana individu di bandar berperanan terhadap penilaian kualiti hidup mereka sendiri. Pendekatan sebegini diharapkan dapat menggerakkan konsep pembangunan mapan dalam bidang pengurusan persekitaran supaya menjadi lebih bermakna kepada penduduk setempat. Justeru, kemapanan bandar bergerak selari dengan peningkatan kualiti hidup penghuninya.

Perbincangan berkaitan kualiti hidup dalam persekitaran bandar mendapat perhatian yang semakin meningkat belakangan ini. Antaranya ialah oleh Foo (2000), Burc et al. (2001), Thumboo et al. (2002), Brown (2002), Hollander dan Staatsen (2002), Henderson (2002), yang kesemuanya membincangkan kualiti hidup di bandar. Cuma perbincangan tertunpu pada bidang kajian masing-masing seperti petunjuk kesihatan, alam sekitar, perumahan dan pelbagai lagi. Kebanyakan perbincangan yang dikemukakan telah dihubungkan dengan persekitaran bandar. Dalam kajian ini, konsep kualiti hidup diwacanakan dengan mendalam dalam konteks persekitaran bandar yang sesuai dengan pembangunan bidang pengurusan persekitaran kawasan tersebut. Menggabungkan aspek struktur dan individu dalam menjelmakan status kualiti hidup penghuni bandar adalah perlu bagi menilai asas dua komponen tersebut seperti aspek persepsi, objektif dan subjektif kualiti hidup serta persekitaran dan masa kajian.

Analisis yang dijalankan bermatlamat untuk mendapatkan pembangunan mapan kualiti hidup dalam arus pembangunan bandar, sebagaimana yang dikehendaki oleh Agenda 21. Agenda 21 merupakan satu program tindakan untuk pembangunan mapan yang terhasil daripada Persidangan Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu mengenai Alam Sekitar dan Pembangunan (UNCED) yang telah diadakan pada 3-14 Jun 1992 di Rio de Janeiro, Brazil. Prinsip 1, Agenda 21 meletakkan manusia sebagai pusat yang dititikberatkan untuk pembangunan mapan. Manusia berhak kepada kehidupan yang sihat, produktif dan harmoni dengan alam semula jadi. Justeru itu, dalam ukuran dan penilaian makna kualiti hidup, elemen manusia tidak boleh diabaikan. Menyedari keperluan tersebut pembangunan dan pemilihan petunjuk kualiti hidup diteliti dalam tiga komponen utama iaitu kesediaan diri penghuni bandar, persekitaran bandar dan akses terhadap kemudahan bandar. Secara asas, pendekatan ini telah dikemukakan oleh Raphael et al. (2001), bagaimanapun mereka hanya mengambil kira tentang diri, hubungan dengan persekitaran dan peluang yang ada. Justeru, secara konsepnya sepuluh petunjuk yang dipilih digabungkan kembali kepada tiga komponen utama kajian status kualiti hidup di kawasan bandar. Mengambil kira pendekatan ini, kajian kualiti hidup dilihat lebih bersifat kuantitatif di mana data dan faktanya lebih jitu. Bagaimanapun, setelah mengambil kira pandangan Murdie et al. (1992) yang mentafsirkan kualiti hidup bandar adalah sebagai persepsi

RAJAH 1 : Kerangka konseptual penilaian kualiti hidup bandar

penduduk terhadap persekitaran, maka didapati status kualiti yang bersifat objektif perlu dibincang dan dikaitkan dengan unsur subjektif yang melibatkan pengalaman, suara hati, sikap dan nilai penduduk tempatan. Penilaian ini penting kerana kawasan serta individu yang berbeza membawa pandangan yang berbeza terhadap kualiti hidup, walaupun berkongsi kemudahan persekitaran bandar yang sama. Mengambil kira bandar sebagai pusat petempatan manusia, pemandaran dan pembentukan persekitaran bandar serta kepentingan petunjuk dan komponen kualiti hidup, kerangka konseptual kajian status kualiti hidup masyarakat bandar di kawasan bandar pertengahan telah dibentuk tanpa mengabaikan aspek subjektif, supaya status kualiti hidup lebih mewakili penduduk bandar dan bukan hanya berasaskan kemudahan prasarana yang disediakan di bandar.

PERSEPSI DAN KUALITI HIDUP

Kuroda et al. (1997) dalam analisisnya tentang metabolisme bandar tidak menjelaskan dengan terperinci aspek kualiti hidup yang berkaitan dengan kepuasan hati yang biasanya lebih bersifat subjektif. Mereka hanya memasukkan aspek ilmu dan nilai sebagai input subjektif ke dalam sistem bandar. Perkara ini boleh diperjelaskan lagi dalam kajian kualiti hidup kerana kualiti hidup juga akan bergantung pada persepsi penduduk dengan mengambil kira pengalaman hidup individu, sikap, dan kehendak yang melibatkan pengalaman kehidupan setiap individu (Murdie et al. 1992; Rasmussen 1999). Bagi melengkapkan konsep kualiti hidup di bandar, perlu ada penambahan lain. Pandangan Kuroda et al. (1997) berkaitan kualiti hidup di bandar boleh dilengkapkan lagi dengan pendekatan yang dikemukakan oleh Murdie et al. (1992) yang menekankan persepsi individu. Walaupun keperluan kualiti hidup yang baik adalah sama di mana-mana bandar tetapi mempunyai piawai yang berbeza kerana dipengaruhi oleh persepsi penghuninya. Penyataan sebegini sebenarnya telah diperjelaskan oleh Murdie et al. (1992) yang mengatakan bahawa lingkungan puas hati penduduk bandar bergantung kepada persekitaran dan persepsinya. Penyataan ini membawa kepada pemahaman bahawa kawasan yang berbeza akan mempunyai tahap kepuasan yang berbeza, maka penunjuk kepada kualiti hidup masyarakat juga turut berbeza mengikut ruang tersebut. Bagi beliau, perkara berkaitan pengalaman hidup, kehendak, sikap, nilai dan suara hati akan melahirkan persepsi dan pandangan yang berbeza terhadap konsep kualiti hidup sesebuah bandar. Oleh yang demikian, perkara tersebut perlu diambil kira jika membuat penilaian terhadap kualiti hidup di bandar. Dengan gabungan pandangan ini, jelas bahawa kualiti hidup bandar adalah merupakan interpretasi penduduk terhadap persekitarannya. Pandangan ini mengukuhkan lagi pandangan bahawa kualiti hidup di bandar memerlukan penilaian dari bawah dan bukannya hanya berasaskan struktur yang terdapat di bandar.

KONSEP OBJEKTIF DAN SUBJEKTIF KUALITI HIDUP

Konsep kualiti hidup yang berbeza melahirkan banyak angkubah dalam kajian kualiti hidup berasaskan situasi kehidupan (Carlsson et al. 2002). Menurut Cummins (1999) dan Lim et al. (1999) terdapat lebih 100 definisi yang telah diberikan terhadap kualiti hidup. Keadaan ini menunjukkan kualiti hidup adalah pelbagai dimensi. Kebiasaannya kualiti hidup boleh dibahagi kepada sesuatu yang objektif dan subjektif (Seashore 1978; Dann 1984; Cummins 1999; Burc et al. 2001). Justeru, menilai aspek kualiti hidup perlu merangkumi dua komponen tersebut. Menurut Cummins (1999), kesemuanya diagregat kepada tujuh perkara, iaitu kehendak kebendaaan manusia, kesihatan, produktiviti, hubungan yang akrab, keselamatan, komuniti dan emosi manusia. Objektif di sini adalah sesuatu yang boleh dikenal pasti manakala subjektif adalah unsur yang melibatkan perasaan umum terhadap kehidupan (Cummins 1999; Leitmann 1999; Busch 1999; Carlsson et al. 2002).

Pendekatan yang objektif lebih melibatkan data yang unggul, dan lebih mudah, ringkas dan padat serta sukar dinafikan. Sebagai contoh, 1000 orang bagi setiap seorang polis. Dalam kajian kualiti hidup pendekatan ini dikenali sebagai *Physical Quality of Life Composite Index* (PQLI) (Dann 1984). Manakala kajian tahap kepuasan tentang kehidupan bandar bersifat subjektif dan dikenali sebagai *Subjective Quality of Life* (SQOL) (Mellor et al. 2003) dan biasanya lebih sukar untuk diagregatkan serta lebih bersifat individu. Bagi Unit Perancang Ekonomi (1999), kualiti hidup merujuk kepada perubahan dalam masyarakat dan sistem sosial daripada keadaan yang dianggap tidak memuaskan kepada keadaan yang lebih baik lagi memuaskan. Dengan demikian, kualiti hidup bukan sahaja merangkumi pembangunan ekonomi tetapi meliputi juga aspek sosial, psikologi, kebudayaan, politik dan alam sekitar. Penekanan dalam makalah ini lebih bertumpu kepada aspek objektif kerana status kualiti hidup lebih senang dikenalpasti dalam kajian kelompok penduduk bandar Seremban. Justeru, pendekatan kuantitatif menjadi pegangan kajian pada status kualiti hidup, manakala perbincangan berlandaskan data kuantitatif diluaskan dengan membawa maklumat bersifat subjektif.

KUALITI HIDUP MENGIKUT RUANG DAN MASA

Kualiti hidup perlu diletakkan dalam konteks ruang dan masa bagi memenuhi keperluan pengurusan persekitaran dan ekosistem bandar. Keperluan ini penting kerana tahap kepuasan hidup penghuni bandar adalah berbeza mengikut ruang dan masa. Setiap bandar mempunyai ciri yang tersendiri, berbeza antara sebuah bandar dengan sebuah bandar yang lain. Menurut Walmsley (1988), tingkahlaku penduduk bandar juga berbeza mengikut persekitarannya, justeru persepsi terhadap persekitarannya juga berbeza mengikut ruang dan latar pada masa

tersebut. Keperluan asas akan sentiasa berubah-ubah dari semasa ke semasa mengikut zaman. Di samping itu, persekitaran ruang bandar juga akan menentukan tahap kualiti hidup penghuninya. Pendapat Blair (1998) yang mengaitkan pengukuran kualiti hidup menjadi lebih bermakna jika proses penyediaannya dibuat berasaskan kesepakatan penghuni memberi takrif kehidupan dalam konteks mereka sendiri. Murdie et al. (1992) menjelaskan kualiti hidup bandar adalah berasaskan lingkungan puas hati. Berpegang kepada konsep ini, mereka menjadikan persepsi dan piawai perbandingan sebagai asasnya. Ini kerana tempat yang berbeza tentunya mempunyai taraf hidup dan persepsi yang berbeza terhadap lingkungan puas hati tadi. Lingkungan puas hati ini berasaskan pengalaman hidup, sikap, nilai dan suara hati atau kehendak golongan penduduk berkenaan.

Kesimpulannya, kualiti hidup bukan hanya melibatkan kebendaan tetapi juga meliputi kesemua perkara yang dapat mempengaruhi tahap kepuasan manusia mengikut tempat atau ruang dan masa. Oleh yang demikian, definisi operasi kualiti hidup dalam kajian yang dilakukan ini merujuk kepada statusnya dalam konteks penduduk bandar dan fungsinya dalam menilai kemapanan pembangunan bandar yang berlaku, iaitu semakin memenuhi tahap puas hati masyarakat bandar. Dengan ini, definisi kualiti hidup adalah dari akar umbi, iaitu pandangan yang lebih tepat dan terarah dalam memenuhi ruang dan masa agar lebih bersifat setempat tanpa menolak pandangan atasan.

KAWASAN KAJIAN

Bagi menjawab hujah yang telah ditimbulkan, kajian empirikal telah dilakukan di bandar Seremban pada September 2005. Pemilihan bandar Seremban adalah berasaskan lokasinya yang berada di pinggir Lembah Klang, dasar dan perancangan serta proses pembangunan bandar Seremban yang menuju ke arah status bandaraya menjelang tahun 2010. Dalam konteks bandar di Malaysia, bandar Seremban dikelaskan sebagai bandar pertengahan berdasarkan fungsinya sebagai Pusat Wilayah Tahap 2 di peringkat nasional. Bandar pertengahan merujuk kepada status bandar yang telah melebihi taraf sebuah bandar kecil serta telah menerima status majlis perbandaran tetapi belum menerima taraf bandaraya. Walau bagaimanapun, dari segi skop kajian responden hanya bertumpu dalam kawasan pentadbiran Majlis Perbandaran Seremban (MPS) (Rajah 2). Justeru, asas penerimaan atau penolakan penduduk terhadap persekitaran bandar yang terbentuk dinilai dalam konteks persepsi mereka terhadap kualiti hidupnya. Tiga komponen utama kualiti hidup dikaji, iaitu kesediaan diri penduduk bandar, persekitaran bandar dan akses terhadap persekitaran bandar yang pula berasaskan 10 petunjuk kualiti hidup, iaitu pendapatan dan pengagihan, persekitaran kerja, perumahan, pengangkutan dan perhubungan, pendidikan, kesihatan, keselamatan awam, alam sekitar, kehidupan

Petunjuk: - - - - Sempadan Majlis Perbandaran Seremban
 - - - - Sempadan mukim

Sumber: MPS 2001

RAJAH 2. Kawasan pentadbiran Majlis Perbandaran Seremban

keluarga dan penyertaan sosial. Data dan maklumat sokongan lain diperolehi melalui kaji selidik, perspektif penekanan lebih terhadap aspek kuantitatif kualiti hidup.

KAEDAH KAJIAN

Lokasi persampelan meliputi taman perumahan, kampung tradisional dan kawasan petempatan setinggan. Pemilihan sebegini dibuat bagi memastikan kesemua golongan masyarakat di bandar Seremban terpilih sebagai responden kajian. Juga, bagi memastikan responden yang dipilih adalah pelbagai. Dengan ini perbincangan status kualiti hidup bandar akan lebih mewakili populasi yang terdapat di bandar Seremban. Untuk kajian ini seramai 550 ketua isi rumah dipilih sebagai sampel bagi mewakili populasi Seremban. Jumlah tersebut terdiri daripada 453 responden dari taman perumahan, 82 responden kampung dan 15 responden kawasan setinggan (Jadual 1, 2 dan 3). Pemilihan ini mewakili kesemua jenis rumah yang terdapat di kawasan MPS dengan tujuan mendapatkan data yang pelbagai, mewakili populasi bandar Seremban dan juga memenuhi tujuan kajian.

Sebanyak empat taman perumahan telah dipilih, iaitu Taman Belida, Taman Baiduri, Taman Sri Penaga, dan Taman Ampangan. Kesemua taman perumahan ini mempunyai ketiga-tiga jenis rumah iaitu rumah kos tinggi, rumah kos sederhana dan rumah kos rendah. Seramai 453 responden telah dipilih mewakili 50 peratus

JADUAL 1. Jumlah Sampel dalam Kawasan Kajian

Bil	Taman Perumahan	Mukim	Jumlah Rumah	Jumlah Sampel	Pecahan Mengikut jenis Rumah (T:S:R) *
1	Taman Belida	Rasah	80	40	3:21:16
2	Taman Baiduri	Seremban	238	119	10:66:43
3	Taman Sri Penaga	Ampangan	193	96	33:34:29
4	Taman Ampangan	Ampangan	397	198	18:30:150
JUMLAH			908	453	64:151:238

Nota: * T= Rumah kos tinggi : S = Rumah kos sederhana : R= Rumah kos rendah

Sumber: Diolah daripada MPS 2001

ketua isi rumah kawasan taman perumahan tersebut (Jadual 1). Secara amnya responden yang dipilih adalah sebanyak 50 peratus bertujuan mendapatkan maklumat selengkap mungkin berkaitan kawasan persampelan yang dipilih.

Kawasan pentadbiran MPS juga mempunyai kawasan kampung tradisional dan kawasan petempatan setinggan. Bagi mewakili populasi kampung di bandar Seremban, sebanyak dua buah kampung telah dipilih secara rawak. Pemilihannya adalah bagi menilai status kualiti hidup penduduk kampung yang dikelilingi oleh persekitaran bandar serta merupakan kawasan tradisional di bandar Seremban. Dua kampung tersebut ialah Kampung Abok dan Kampung Ismail. Sebanyak 82 responden dipilih untuk mewakili populasi kampung di kawasan MPS (Jadual 2). Jumlah ini adalah sebanyak 50 peratus daripada jumlah ketua isi rumah bagi kampung yang dipilih.

JADUAL 2. Jumlah Sampel di Kawasan Kampung

Bil	Kampung	Mukim	Jumlah Rumah	Jumlah Sampel
1	Kg. Abok	Rasah	103	51
2	Kg. Ismail	Bandar	62	31
JUMLAH		165	82	

Sumber: Diolah daripada MPS 1998 & 2001

Manakala bagi mewakili populasi setinggan di kawasan bandar Seremban, sebanyak dua kawasan petempatan setinggan telah dipilih secara rawak. Keseluruhan kawasan Seremban mempunyai sembilan kawasan petempatan setinggan yang terdiri daripada 169 unit rumah (KPKT 2001). Jadual 3 menunjukkan dua kawasan setinggan yang dipilih secara rawak, iaitu Kampung Gelanggang dan Jalan Tuanku Kurshiah yang terletak di Mukim Bandar Seremban. Berdasarkan dua kawasan setinggan tersebut sebanyak 15 ketua isi rumah atau 50 peratus telah dipilih sebagai sampel bagi mewakili populasi setinggan di Seremban. Rasional pemilihan kawasan setinggan ialah bagi mendapatkan status kualiti hidup penduduk terpinggir dari arus pembangunan bandar.

JADUAL 3. Jumlah Sampel di Kawasan Petempatan Setinggalan

Bil	Kawasan setinggalan	Mukim	Jumlah Rumah	Jumlah Sampel
1	Kg. Gelangang	Seremban	20	10
2	Jalan Tuanku Kurshiah	Seremban	10	5
JUMLAH		30	15	

Sumber: Diolah daripada KPKT 2001

Semua data diproses dan dianalisis mengikut lima jenis rumah kawasan persampelan dan kemudian disatukan. Kajian ini menggunakan analisis statistik deskriptif bagi mendapatkan status semasa kualiti hidup bandar Seremban berasaskan skor yang telah diberikan semasa proses mengkodng data. Status kualiti hidup dinilai berdasarkan nilai penengah atau median (\bar{X}) skor yang diperolehi melalui analisis data. Dalam kajian ini skor pangkatan digunakan untuk menyatakan kedudukan ordinal subjek berbanding skor subjek yang lain yang diukur dengan alat yang sama. Skor tersebut menggambarkan kecenderungan memusat yang pula menggambarkan penengah seluruh taburan data. Penengah ialah skor yang mempunyai bilangan skor yang sama di atas dan di bawahnya. Menurut Cates (1985) untuk memastikan penengah, skor diatur dari skor yang terkecil dengan skor yang terbesar. Dalam kajian ini, nilai skor terkecil diberikan nilai skor 1 dan skor terbesar diberi nilai skor 5 pada setiap subpetunjuk kualiti hidup, yang mana semakin besar atau tinggi median skor menunjukkan semakin tinggi kualiti hidup berbanding dengan skor yang lebih kecil atau rendah. Median digunakan sebagai nilai penengah kerana merupakan kaedah statistik paling sesuai untuk menghuraikan kecederungan memusat skor dalam satu skala ordinar (Amir Hussin 1989) di samping dapat mengatasi masalah data yang tidak normal. Berasaskan faktor tersebut kaedah median telah digunakan dalam kajian ini. Formula bagi mendapatkan median sela kelas skor pangkat dan nilai median adalah seperti berikut;

Formula mendapatkan julat selang kelas;

$$\text{Julat Selang Kelas} = \frac{\text{Nilai tertinggi} - \text{Nilai terendah}}{\text{Jumlah selang kelas yang hendak di gunakan}}$$

Formula mendapatkan kelas Median (\tilde{M})

$$\text{Kelas Median } (\tilde{M}) = \frac{n}{2} \text{ dengan } \underline{n} + \frac{1}{2}$$

Dengan; n = Jumlah unit pencerapan

Formula mendapatkan nilai Median (\tilde{X})

$$\text{Nilai } \tilde{X} = \frac{L}{2} + \left(\frac{\frac{n}{2} - F}{f} \right) c$$

Dengan; L = Sempadan bawah kelas median

n = Jumlah unit pencerapan

F = Jumlah kekerapan kelas sebelum kelas median

c = Selang kelas

f = Kekerapan kelas median

\tilde{X} = Median

Walau bagaimanapun, matlamat utama kajian adalah bagi mendapatkan satu nilai skor penentu yang dapat menghuraikan status kualiti hidup sebagai tinggi, sederhana dan rendah bagi penghuni bandar Seremban. Oleh yang demikian peratusan pencapaian skor minimum dan skor maksimum telah digunakan. Nilai skor minimum dan maksimum kemudian ditukar ke dalam bentuk peratusan. Nilai peratusan yang digunakan juga adalah bagi mengatasi masalah bilangan responden dan subpetunjuk yang berbeza dalam kalangan petunjuk yang telah dipilih. Sebelum julat tinggi, sederhana dan rendah diperolehi, peratusan skor minimum perlu diperolehi dahulu seperti berikut;

$$\frac{\text{Skor } \tilde{X} \text{ minimum}}{\text{Skor } \tilde{X} \text{ maksimum}} \times 100$$

Melalui kaedah ini nilai skor maksimum tidak perlu dibuat kerana nilai yang terhasil tetap 100 peratus. Akhirnya, nilai skor maksimum ditolak skor minimum dan dibahagi tiga bagi mendapatkan nilai atau piawaian status kualiti hidup sama ada rendah, sederhana atau tinggi. Hasil pengiraan menunjukkan bahawa pembahagian status kualiti hidup penghuni bandar Seremban adalah seperti dalam Jadual 4.

JADUAL 4. Piawaian Kualiti Hidup di Majlis Perbandaran Seremban

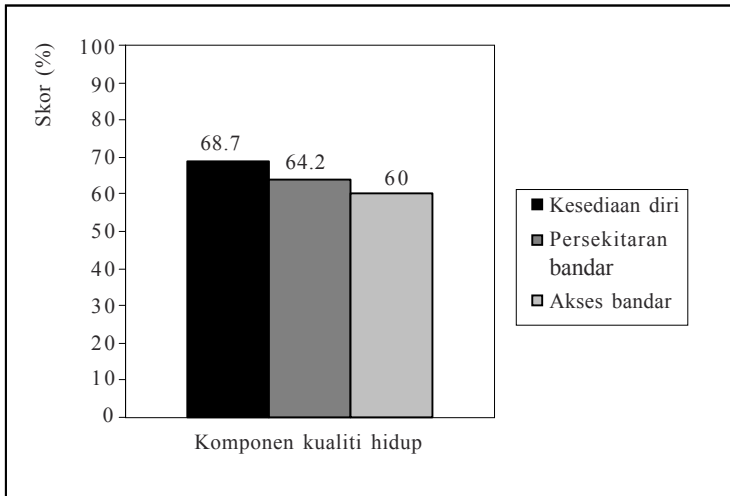
Nilai Skor (%)	Status Kualiti Hidup
20 - 46.6	Rendah
46.7 - 73.2	Sederhana
73.3 - 100.0	Tinggi

Tiada skor di bawah 20 peratus kerana pembahagian skor jawapan yang diperolehi adalah antara 1 hingga 5 (tiada skor 0). Oleh yang demikian skor status kualiti hidup terendah yang diperolehi adalah 20 peratus. Kaedah ini merupakan satu alternatif untuk mengukur kualiti hidup yang melibatkan pandangan atau persepsi masyarakat.

STATUS KUALITI HIDUP MASYARAKAT BANDAR SEREMBAN

Hasil kajian terhadap kualiti hidup penghuni bandar Seremban dipaparkan dalam Rajah 3. Hasil kajian menunjukkan aspek kesediaan diri penghuni bandar mencapai skor yang tertinggi (68.7 peratus) berbanding komponen persekitaran (64.2 peratus) dan akses bandar (60.0 peratus) apabila status kualiti hidup kesemua jenis rumah dianalisis secara keseluruhannya. Dapatan ini memberi makna bahawa kekuatan bandar pertengahan seperti Seremban terletak pada penduduknya. Kesediaan diri yang baik membolehkan perubahan pada persekitaran bandar diterima oleh penduduknya. Kesediaan ini menggambarkan bahawa penduduk bandar pertengahan seperti Seremban telah bersedia untuk menerima pembentukan persekitaran bandar yang baru. Walau bagaimanapun, aspek akses bandar yang sedikit rendah perlu diberi perhatian oleh pihak pentadbir supaya aspek infrastruktur yang membentuk persekitaran bandar dapat dikecapi oleh keseluruhan penghuni bandar.

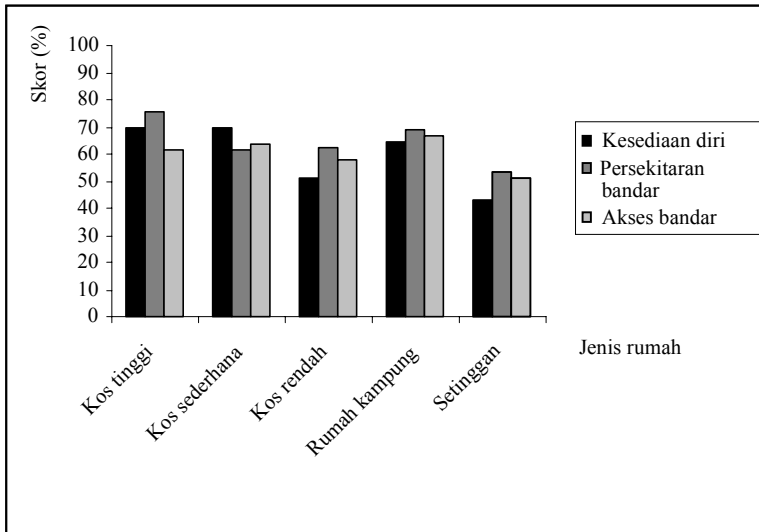
Kajian juga mendapati status kualiti hidup penduduk bandar Seremban adalah seragam, walaupun berlatar belakangkan status sosio ekonomi yang berbeza berasaskan pengkelasan jenis rumah (Rajah 4). Kelihatan persekitaran

Nota: Status skor (%):
 20-46: Rendah
 47-73: Sederhana
 74-100.0: Tinggi

Sumber: Kerja lapangan 2005

RAJAH 3. Purata Skor Kualiti Hidup Kesediaan Diri, Persekitaran Bandar dan Akses Bandar di Kawasan Majlis Perbandaran Seremban (%)

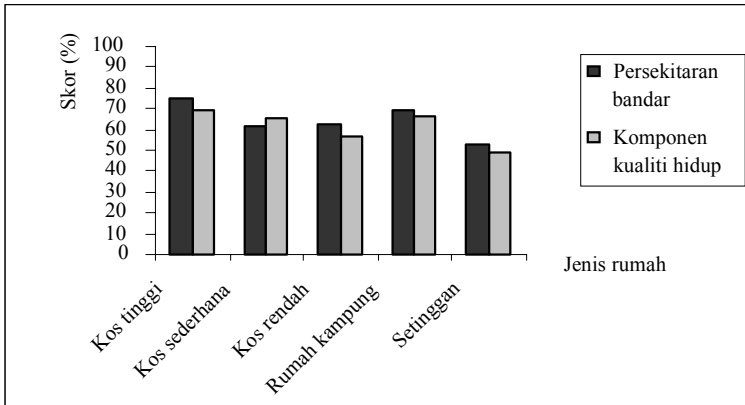

Sumber: Kerja lapangan 2005

RAJAH 4: Status Kualiti Hidup Dalam Konteks Kesiediaan Diri, Persekitaran Bandar dan Akses Bandar Bandar Seremban

tidak memberi makna yang jelas terhadap penilaian kualiti hidup kerana status kualiti hidup bagi penduduk bandar yang mendiami kawasan perumahan kos sederhana dan petempatan setinggan juga menunjukkan kualiti hidup yang baik. Justeru, penilaian kualiti hidup tidak harus berasaskan persekitaran semata-mata. Rajah 5 menunjukkan perbandingan status kualiti hidup berasaskan persekitaran dengan gabungan tiga komponen kualiti hidup. Perbandingan ini menunjukkan secara purata status kualiti hidup yang hanya berasaskan komponen persekitaran semata-mata memperlihatkan status yang lebih baik berbanding status kualiti hidup berasaskan tiga komponen. Hal ini jelas menunjukkan bahawa aspek kesiediaan diri dan akses bandar juga memainkan peranan penting terhadap status kualiti hidup penduduk bandar. Dalam kata lain, ukuran terhadap persekitaran hanya menggambarkan persekitaran kualiti hidup yang baik dan bukannya status kualiti hidup penduduk yang baik secara total.

Hasil yang berbeza terhadap nilai status kualiti hidup yang diperolehi ini memerlukan pendekatan baru bagi menilai makna status kualiti hidup penghuni bandar. Sebenarnya penilaian sekarang yang menggunakan konsep kualiti hidup yang bersifat sehalu telah menyebabkan ukuran kualiti hidup penghuni bandar bersifat statik tanpa mengambil kira konsep perundingan penghuni terhadap persekitaran. Justeru itu, harus ada pendefinisian semula makna kualiti hidup supaya kualiti hidup difahami dalam konteks yang lebih luas.

Sumber: Kerja lapangan 2005

RAJAH 5. Perbezaan Penilaian Kualiti Hidup Berasaskan Persekitaran dengan Tiga Komponen Kualiti Hidup Bandar Seremban

DINAMIKA KONSEP KUALITI HIDUP

Satu pernyataan yang menjadi teras kepada artikel ini ialah bahawa rangkaian kualiti hidup yang membentuk kehidupan yang diinginkan di kawasan bandar adalah berkait rapat dengan tiga komponen utama (kesediaan diri, persekitaran dan akses bandar). Komponen ini yang sebenarnya telah menghubungkan penduduk dengan pelbagai aspek persekitaran bandar. Pernyataan ini membawa kepada keperluan terhadap penilaian semula makna kualiti hidup di kawasan bandar. Definisi kendalian yang diguna pakai seringkali memberi status kualiti hidup kepada sesebuah kawasan berasaskan apa yang tersedia di kawasan tersebut (Lauer & Lauer 2004) ataupun berasaskan keperluan untuk menyelesaikan masalah (Seasore 1978; IISD 1997; Unit Perancang Ekonomi 1999, 2002). Definisi kendalian ini juga diguna pakai oleh Unit Perancang Ekonomi yang melihatnya dari sudut pandang pemerintah bertujuan menyediakan prasarana yang mencukupi bagi rakyat dan lebih bersifat objektif. Baik atau buruk status kualiti hidup di bandar didasari kemudahan atau prasarana yang telah disediakan. Lantaran, definisi kendaliannya lebih merupakan pandangan dari atas yang terikat dengan pembentukan struktur dan merupakan corak penyelesaian masalah. Pandangan sebegini sesuai bagi pemerintah merancang dan mengembangkan aspek-aspek persekitaran bandar ke arah yang lebih baik, tetapi hanya dari segi kuantiti. Kekuatan yang ada pada pendefinisian ini ialah bahawa definisi tersebut dapat melihat dengan jelas kualiti hidup secara objektif bagi membantu penyediaan kemudahan prasarana di kawasan bandar. Dalam konteks ini, pelbagai kemudahan asas akan disediakan tanpa mengambil kira kesediaan dan keupayaan penduduk setempat untuk menerima ataupun sebaliknya. Justeru, konsep

perundingan oleh penduduk terhadap persekitaran yang disediakan diabaikan dalam menilai makna kualiti hidup.

Di pihak pemerintah atau pentadbir, pendekatan ini sering diguna pakai. Bandar dipenuhi pelbagai prasarana supaya nisbah kemudahan asas dengan bilangan penduduk menjadi lebih seimbang. Definisi sedia ada, akan dapat memperlihatkan peningkatan kualiti hidup masyarakat sesebuah bandar apabila didasari oleh kemudahan yang disediakan dan yang sentiasa bertambah dari setahun ke setahun. Cara ini hanya melihat kualiti hidup berasaskan struktur yang ada di kawasan bandar. Justeru, ukuran kualiti hidup lebih mewakili penjumlahan pada apa yang ada di persekitaran bandar dan sebenarnya tidak mewakili individu dalam masyarakat. Definisi kendalian sedemikian lebih memberi makna kepada kualiti persekitaran bandar yang baik dan bukannya kualiti hidup penduduk bandar. Walhal, kualiti hidup juga perlu dilihat dalam konteks individu (McMohan 2002; Mendes & Motizuki 2001) kerana melibatkan pandangan, nilai, suara hari ataupun kehendak penduduknya (Rasmussen 1999; Murdie et al. 1992). Boleh dikatakan definisi kendalian yang ada ini belum memberi makna kualiti hidup dalam erti kata yang sebenar kerana terdapat kekurangan yang perlu diselesaikan agar definisi kualiti hidup akan lebih mewakili kehendak individu penghuni bandar itu sendiri. Justeru, perlu ada penambahan ataupun penyesuaian pada definisi sedia ada supaya individu yang menjadi agen kepada penduduk dan kehidupan di bandar diambil kira dalam memberi makna terhadap kualiti hidup. Dengan ini, kualiti hidup dinilai berasaskan pandangan individu terhadap persekitaran yang ada di bandar. Pemahaman sedemikian menjadikannya lebih bermakna dalam konteks penilaian status kualiti hidup penduduk bandar.

Bagi menambah pendekatan kepada definisi kualiti hidup yang ada, kajian ini telah menggunakan tiga komponen utama, iaitu kesediaan diri, persekitaran bandar dan akses bandar untuk menilai kualiti hidup di bandar. Komponen kesediaan diri dan akses merupakan nilai tambah terhadap konsep kualiti hidup sedia ada yang melihat kualiti hidup berasaskan persekitaran bandar semata-mata. Sebelum ini, konsep kualiti hidup banyak dibincangkan berasaskan persekitaran bandar umpamanya ekonomi, pengangkutan dan perhubungan, sosial dan persekitaran fizikal. Kajian ini meluaskan lagi definisi kualiti hidup yang telah digunakan sebelumnya dengan melihat kualiti hidup dari bawah. Dua komponen yang ditambah, iaitu kesediaan diri penduduk bandar dan akses bandar dilihat lebih mewakili individu di bandar, manakala komponen persekitaran bandar mewakili apa yang tersedia di kawasan bandar. Pemecahan aspek kualiti hidup kepada tiga komponen utama juga memudahkan aspek pengurusan dilaksanakan kerana kelemahan dan kebaikan kualiti hidup dapat dikenalpasti dan dapat dilihat dalam konteks penduduk bandar itu sendiri dan bukan hanya berasaskan kemudahan yang disediakan.

Individu di bandar memainkan peranan yang penting mencorak dan menerima persekitaran bandar berasaskan *negotiated meaning* untuk membentuk kualiti hidupnya yang sendiri. Justeru, individu yang merupakan golongan penduduk

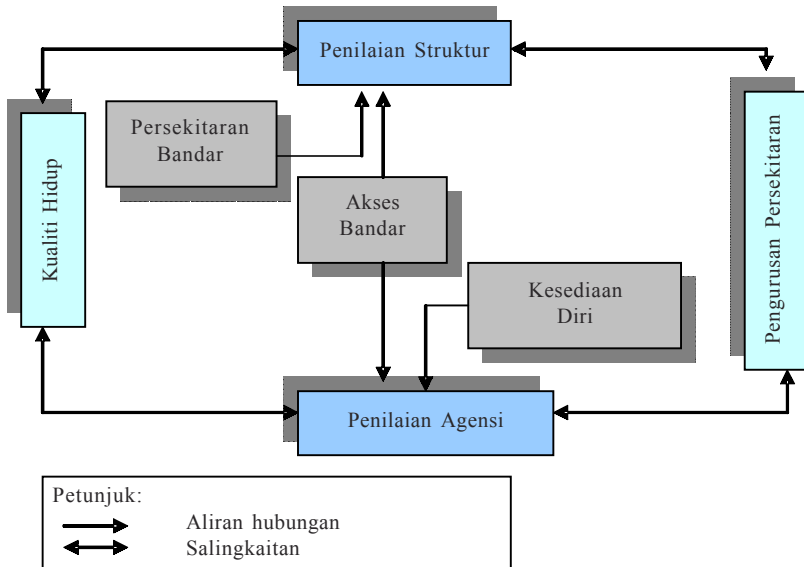
di bandar merupakan unsur penting dalam menilai status kualiti hidup di bandar (Mendes & Motizuki 2001). Malahan, pengukuran kualiti hidup menjadi lebih bermakna jika proses penyediaannya dibuat berasaskan kesepakatan penghuni mengtakrif kualiti hidup dalam konteks mereka sendiri (Blair 1998).

KUALITI HIDUP DAN PEMBANGUNAN BIDANG PENGURUSAN PERSEKITARAN

Konsep kualiti hidup sebagaimana yang telah dijelaskan tidak membawa makna statik. Status kualiti hidup boleh berubah berasaskan pendekatan penilaian yang dilakukan. Dalam teori sosial, penilaian kualiti hidup berasaskan persekitaran yang disediakan menggambarkannya dalam konteks struktur, tanpa melihat individu sebagai agen penting yang terlibat di kawasan bandar. Cara sebegini yang telah memberi atau meletakkan status kualiti hidup kepada sesebuah bandar adalah mudah kerana hanya berasaskan penjumlahan ciri persekitaran dan implikasi positif kelangsungan kualiti hidup. Meningkatnya kemudahan yang disediakan, maka meningkat status kualiti hidup penghuninya.

Kecederungan untuk membandingkan kawasan bandar dengan kawasan luar bandar juga menampakkan kawasan bandar menyediakan kualiti hidup yang lebih baik. Bagaimanapun, timbul kekeliruan dalam penilaian ini kerana tidak semestinya kemudahan yang lengkap di bandar dapat membawa kepada kualiti hidup yang baik kepada penghuninya. Begitu juga kawasan terpinggir di bandar, seperti kawasan petempatan setinggan, tidak bermakna kawasan tersebut tidak menikmati kualiti hidup yang baik. Mereka telah memberi makna yang berbeza terhadap persekitarannya. Sebagai contoh, pencemaran alam sekitar yang telah melanggar piawaian yang ditetapkan oleh pihak berkuasa, mungkin belum lagi tercemar bagi kebanyakan penghuni kawasan petempatan setinggan bandar. Keceluran yang timbul menjelaskan bahawa kualiti hidup lahir daripada individu berasaskan pengalaman, kehendak dan pandangannya terhadap persekitaran itu.

Dapatan kajian ini juga membawa makna yang berbeza dari segi menilai status kualiti hidup penghuni bandar. Kelangsungan kualiti hidup dilihat dalam konteks agensi, iaitu individu di dalam bandar itu sendiri. Penerimaan penghuni terhadap persekitaran bandar tergambar melalui kesediaan diri penghuni yang tinggi. Akses yang baik juga digambarkan melalui kemampuan penduduk menggunakan kemudahan yang disediakan di kawasan bandar. Persekitaran bandar merupakan struktur yang sedia ada dalam kawasan bandar dan menjadi asas kepada komponen kesediaan diri dan akses bandar yang didasari oleh agen atau individu kepada penghuni bandar (Rajah 6). Ketiga-tiga komponen ini saling berkaitan di antaranya, individu di bandar menggunakan persekitaran yang terdapat di bandar untuk kesediaan dirinya. Manakala pencapaiannya kepada persekitaran bandar memerlukan akses yang baik, ataupun mempunyai peluang untuk menggunakan persekitaran yang terdapat di bandar. Justeru, penilaian

RAJAH 6. Penilaian Kualiti Hidup dan Bidang Pengurusan Persekitaran Bandar

‘akses’ terangkum ke dalam struktur dan agensi kerana melibatkan kemudahan yang disediakan dan kemampuan atau peluang individu menggunakan persekitaran bandar. Justeru, keperluan untuk penilaian kualiti hidup adalah berasaskan kepada struktur yang terdapat dalam sesuatu komuniti dan keseimbangannya dengan keperluan atau kehendak manusia.

APLIKASI TERHADAP BIDANG PENGURUSAN PERSEKITARAN

Berasaskan apa yang sedia ada kini, pengurusan persekitaran menjurus kepada aspek perundangan dan bukan perundangan (Jamaluddin Md. Jahi 1996). Pengurusan berasaskan perundangan semestinya menekankan penetapan piawaian alam sekitar agar penguatkuasaan perundangan dapat dijalankan. Akta Kualiti Alam Sekeliling 1974 dan pelbagai peraturan alam sekitar yang lain sebagai contoh merupakan tindakan pihak pentadbir bagi mewujudkan persekitaran yang baik. Ekoran dari itu lahir pelbagai agensi kerajaan yang bertanggungjawab mengawal persekitaran dan kualiti alam sekitar agar memenuhi piawaian yang telah ditetapkan. Hal ini jelas menggambarkan aspek struktur dalam bidang pengurusan persekitaran. Persekitaran kualiti hidup yang baik digambarkan dengan keadaan tiada pencemaran yang melanggar piawaian yang telah ditetapkan. Soalannya ialah adakah penghuni bandar dapat menikmati kualiti hidup yang baik jika ini dipatuhi? Hakikatnya, penguatkuasaan sahaja tidak dapat menjamin kualiti hidup yang baik, sebaliknya perlu juga aspek pematuhan.

Di sini letaknya penglibatan penduduk setempat dalam mengawal pencemaran dan mengurus persekitaran berasaskan kesedaran individu.

Manakala aspek bukan perundangan adalah lebih kepada aspek kesedaran untuk mendapatkan persekitaran kualiti hidup yang baik, atau mungkin tekanan ekonomi yang memaksa pihak industri mengendalikan pengurusan alam sekitar dengan baik. Sebenarnya cukup mudah untuk mendapatkan persekitaran kualiti hidup yang baik berbanding untuk mendapatkan kualiti hidup yang baik. Dalam bidang pengurusan persekitaran aspek agensi atau individu sebenarnya cukup penting bagi mendapatkan kualiti hidup yang baik. Dalam hal ini, kesediaan agensi untuk mematuhi secara sukarela pelbagai peraturan yang ditetapkan amat memainkan peranan yang penting. Walau bagaimanapun, aspek struktur tidak boleh ditolak kerana ia memudahkan pengurusan persekitaran dipihak pentadbir menetapkan peraturan dan penguatkuasaan perundangan. Untuk berlaku adil terhadap bidang pengurusan persekitaran, kedua-dua aspek ini harus bergerak serentak supaya pengurusan persekitaran yang dijalankan memenuhi pandangan dari atas dan keperluan dari bawah. Jika kualiti hidup dinilai berteraskan keperluan dari bawah, pengalaman setempat adalah amat penting agar pembentukan persekitaran juga memenuhi kehendak penduduk setempat yang semestinya berbeza-beza mengikut kawasan.

Kajian ini telah mengengahkan definisi operasi kualiti hidup bandar yang dibina berasaskan petunjuk yang terpilih dari konteks setempat. Bagi lebih mewakili penduduk setempat, bilangan petunjuk dipilih mengikut kesesuaian tempatan. Petunjuk kualiti hidup yang ada kebanyakannya lebih untuk memenuhi keperluan atasan bagi kegunaan pentadbir kerana keperluannya yang sedemikian. Justeru, pendekatan sedemikian membawa kepada penilaian kualiti hidup yang bersifat sehalu kerana asas kepada kualiti hidup hanya melihat persekitaran yang terdapat di kawasan bandar. Kehendak dan pengalaman setempat perlu menjadi teras kepada pembinaan petunjuk kualiti hidup di bandar. Maka, pemilihan petunjuk bukan hanya dilihat kepada keperluan atasan tetapi juga keperluan dari akar umbi (McMohan 2002). Pihak pentadbir seharusnya sedar mengenai keperluan ini agar pembangunan mapan dapat diadaptasi ke persekitaran lokal.

Dalam meneliti aspek pembangunan bandar, sesebuah bandar itu memerlukan kekuatan umpamanya dari aspek sumber yang berterusan, peluang ekonomi, alam sekitar dan penduduk yang produktif. Kajian ini mendapati bahawa bandar Seremban mempunyai kekuatan dari segi penduduknya berasaskan nilai kesediaan diri penduduknya yang tinggi berbanding dengan persekitaran bandar dan akses yang terdapat di bandar Seremban. Nilai kesediaan diri penduduk Seremban ialah 67.8 peratus berbanding persekitaran dan akses bandar yang masing-masing ialah 64.2 peratus dan 60 peratus. Hal ini dilihat selaras dengan perkembangan bandar Seremban yang pesat membangun. Penduduknya telah bersedia menghadapi perubahan pesat yang berlaku. Kekuatan yang ada ini sebenarnya dapat mengelak daripada berlakunya penghijrahan keluar bersih penduduk Seremban ke kawasan bandar lain. Jika berlaku penghijrahan keluar

bersih di bandar Seremban, maka keadaan itu menjelaskan bahawa wujud kecelaruan kualiti hidup di kawasan tersebut, iaitu sama ada tekanan ekonomi, ataupun kawasan lain lebih menjanjikan keselesaan yang lebih baik daripada persekitaran bandar Seremban. Ini merupakan aset penting yang ada pada bandar Seremban menuju ke arah menjadi sebuah bandaraya pada tahun 2010. Penyataan ini sebenarnya selaras dengan apa yang telah dikemukakan oleh Inkeles dan Diamond (1980) yang menjelaskan bahawa pembangunan diri manusia amat penting bagi memacu pembangunan negara. Individu atau kelompok yang mempunyai kekuatan diri menjadikannya lebih bersedia menerima perubahan persekitaran dan tekanan kesan dari pembangunan bandar. Faktor ini amat penting di kawasan bandar kerana persekitarannya sentiasa berkembang dari semasa ke semasa. Seremban berada dalam situasi yang sama. Limpahan pembangunan Lembah Klang telah menyebabkan banyak projek Kerajaan Persekutuan bergerak ke arah selatan dan bandar Seremban harus bersedia untuk menerimanya. Perkembangan dan perubahan yang berlaku memerlukan penyesuaian serta pengurusan persekitaran yang baik agar persekitaran bandar selari dengan kehendak masyarakat sebagai jaminan peningkatan kualiti hidup mereka.

Menurut Solomon et al. (1980) banyak usaha untuk mengatasi krisis alam sekitar yang dilakukan oleh UNESCO berkait rapat dengan usaha untuk meningkatkan kualiti hidup masyarakat. Oleh yang demikian, status kualiti hidup perlu dikaji bagi menilai kejayaan pengurusan persekitaran yang telah dilakukan. Dalam konteks kajian ini, kualiti hidup adalah penting bagi menilai pembangunan bandar Seremban dan bidang pengurusan persekitaran bandar. Kedua-duanya perlu bergerak seiringan, walaupun timbul pelbagai persoalan sama ada kualiti hidup perlu baik untuk mendapatkan persekitaran yang baik ataupun pengurusan persekitaran perlu baik bagi melahirkan kualiti hidup yang baik. Menurut Asmah Ahmad (2005) yang mana mempengaruhi yang mana satu itu tidak menjadi isu kerana kedua-duanya penting dan perlu. Apa yang penting adalah pembentukan persekitaran bandar tersebut memenuhi kehendak masyarakatnya serta memenuhi agenda pembangunan mapan.

Usaha ke arah pembangunan mapan sentiasa memerlukan adaptasi kepada keadaan setempat. Penterjemahan konseptualisasi kemapanan ini kepada kualiti hidup merupakan satu usaha adaptasi, kemapanan pembangunan tidak hanya diukur dari sudut abstrak penjimatan tenaga atau pengekal *biomass*, tetapi dinilai berasaskan perubahan kehidupan seharian penduduk sendiri. Harapannya ialah pendekatan mapan akan mempertingkatkan 'kualiti' kehidupan tersebut atau lebih mewakili kehendak masyarakat itu sendiri. Pendekatan ini merupakan permulaan kepada kesukaran penterjemahan konsep kepada instrumen kendalian penilaian. 'Kualiti' menggambarkan sesuatu yang melampaui penjumlahan ciri persekitaran dan memberi dampak positif terhadap kelangsungan kualiti hidup masyarakat. Kualiti juga menggambarkan kesukaran dalam pembangunan bidang pengurusan persekitaran apabila tuntutan individu diambil kira dalam membentuk persekitaran setempat.

Analisis kualiti hidup membolehkan penilaian kemapanan pembangunan bandar bukan hanya diperolehi melalui penyediaan pelbagai prasarana kemudahan masyarakat, tetapi lebih penting lagi ialah mengetahui keperluan individu dalam kawasan di bandar agar mereka memperoleh apa yang diinginkan. Penilaian sebegini merupakan satu keperluan penting dalam melihat agenda pembangunan mapan sesebuah bandar. Prinsip 8 Agenda 21 meletakkan keperluan pembangunan dalam memenuhi keperluan kualiti hidup. Justeru, penilaian berasaskan keperluan analisis kualiti hidup ini menjadikan pembangunan bandar mapan lebih memenuhi keperluan masyarakat setempat. Pendekatan ini memberi pilihan kepada penilaian ukuran kemapanan terutamanya kepada pembangunan yang bersifat lokal. Berasaskan analisis kualiti hidup ini, kemapanan pembangunan bandar bukan lagi dilihat kepada kemajuan ekonomi ataupun peningkatan prasarana di bandar, penilaian sedemikian telah menjadi kurang penting. Apa yang lebih diutamakan adalah 'keselesaan' individu bandar yang menerimanya.

KESIMPULAN

Penelitian status kualiti hidup penghuni bandar ini merupakan satu sumbangan dalam bidang pengurusan persekitaran dalam konteks bandar pertengahan di Malaysia. Walaupun ini satu permulaan kajian di bandar pertengahan, kajian ini dapat mewakili keadaan kehidupan di bandar pada peringkat tersebut. Bandar Seremban umpamanya, menunjukkan kualiti kesediaan diri yang baik berbanding akses dan persekitaran bandar dan ini merupakan satu kekuatan bagi bandar pertengahan meneruskan agenda pembangunannya. Pembahagian komponen kualiti hidup kepada tiga komponen tersebut juga menjadikan penilaian terhadap konsep kualiti hidup menjadi lebih luas. Pengukuran kualiti hidup dibuat dari pandangan akar umbi agar lebih mewakili individu atau agen yang membentuk kehidupan di bandar. Maka, penilaian terhadap makna kualiti hidup juga harus bersifat sedemikian. Penilaian sedemikian menjadikan makna kualiti hidup lebih dinamik dan tidak lagi bersifat statik. Walau bagaimanapun, masih terdapat banyak lompong ilmu yang perlu dipenuhi kerana kualiti hidup merupakan suatu yang subjektif yang mana setiap individu mempunyai nilai dan kehendak yang berbeza-beza mengikut ruang dan masa. Penerapannya ke dalam bidang pengurusan persekitaran merupakan satu langkah untuk membentuk suatu persekitaran yang memenuhi kehendak dan keperluan setempat.

PENGHARGAAN

Penulis mengucapkan jutaan terima kasih kepada Prof. Dato' Dr. Abdul Samad Hadi, Prof. Dr. Jamaluddin Md Jahi dan Prof. Datin Dr. Asmah Ahmad, yang telah membantu serta menyumbang idea semasa menjalankan kajian dan penulisan artikel ini.

RUJUKAN

- Amir Hussin Baharuddin. 1989. *Kaedah Kuantitatif: Suatu Pengenalan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Asmah Ahmad. 2005. Kualiti hidup dan pengurusan persekitaran di Malaysia. *Prosiding Seminar Kebangsaan Pengurusan Persekitaran 2005*. Program Pengurusan Persekitaran, Pusat Pengajian Siswazah, UKM. Hlm. 3-14.
- Azahan Awang, Abdul Samad Hadi, Jamaluddin Md. Jahi, Asmah Ahmad & Abdul Hadi Harman Shah. 2006. Mendefinisi Semula Makna Kualiti Hidup dalam Konteks Ilmu Sosial. *Malaysian Journal of Environmental Management*. 7: 19-32.
- Azahan Awang. 2006. Kualiti Hidup Masyarakat Bandar di Kawasan Majlis Perbandaran Seremban, Negeri Sembilan. Tesis Dr. Falsafah, Program Pengurusan Persekitaran, Pusat Pengajian Siswazah, Universiti Kebangsaan Malaysia. (Tidak diterbitkan).
- Azahan Awang. 2007. *Kualiti Hidup dalam Konteks Persekitaran, Akses dan Kesediaan Diri Masyarakat Bandar di Malaysia*. Bangi: Pusat Pengajian Siswazah.
- Blair, P.J. 1998. Quality of Life and Economic Development Policy. *Economic Development Review*. 16(1): 50-54.
- Brown, A.L. 2002. Increasing the Utility of Urban Environmental Quality Information. *Landscape and Urban Planning*. 99: 1-9.
- Burc, U., Fusun, U. & Umit, G. 2001. A Multidimension Approach to Urban Quality of Life: The Case of Istanbul. *European Journal of Operational Research*. 130: 361-374.
- Busch, E.W. 1999. Stability and Change of Subjective Indicator of Urban Quality of Life in Switzerland. Dlm. Lim L.Y., Yuen B., Low C. (pnyt.). *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*. Hlm. 99-118. Singapore: NUS.
- Carlsson, I., Frederiksen, S.O. & Gottfries, C.G. 2002. Quality of Life and Standard of Living in a Randomly Selected Group of Psychiatrically Disabled People in Sweden 2 Years After a Psychiatry Reform. *Eur Psychiatry*. 17: 179-187.
- Cates, W.M. 1985. *A Practical Guide to Educational Research*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Cummins, R.J. 1999. A Psychometric Evaluation Of The Comprehensive Quality Of Life Scale. Dlm. Lim L.Y., Yuen B., Low C. (pnyt.). *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*. Fifth edition. Hlm. 32-46. Singapore: NUS.
- Dann, G. 1984. *The Quality of Life in Barbados*. London: Macmillan Publishers.
- Foo Tuan Seik. 2000. Subjective Assessment of Urban Quality of Life in Singapura (1997-1998). *Habitat International*. 24: 31-49.
- Henderson, V. 2002. Urban Primacy, External Costs, and Quality of Life. *Resource and Energy Economic*. 24: 95-106.
- Hollander, A.E.M & Staatsen, B.A.M. 2002. Health, Environment and Quality of Life: An Epidemiological Perspective on Urban Development. *Landscape and Urban Planning*. 98: 989-999.
- IISD. 1997. *City of Quality of Life Indicator*. International Institute for Sustainable Development.
- Inkeles, A & Diamond, L. 1980. Personal Development and National Development: A Cross-National Perspective. Dlm. Szalai, A. & Andrew, F.M. (ed.). *The Quality of Life: Comparative Studies*. Hlm. 73-110. London: Sage Studies in International Sociology.

- Jamaluddin Md. Jahi. 1996. *Impak Pembangunan Terhadap Alam Sekitar*. Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan (KPKT). 2001. *Laporan Cadangan Dasar dan Strategi Pembasmian Setingan di Malaysia*. Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia.
- Kuroda, T., Berk, R., Koizumi, A., Marans, R., Mizobashi, I., Ness, G., Niino, K., Rickwell, R. & Thomas, S. 1997. *An International Symposium on Urban Metabolism: A Background Paper*. Ann Arbor. University of Michigan Global Change Project.
- Lauer, R.H. & Lauer, J.C. 2004. *Social Problems and the Quality of Life*. Boston: McGraw Hill.
- Leitmann, J. 1999. Can City Quality of Life Indicator be Objective and Relevant? Toward a Tool for Sustaining Urban Development. Dlm. Lim L.Y., Yuen B., Low C. (ed.). *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*. Hlm. 47-62. Singapore: NUS.
- Lim L.Y., Yuen B., Low C. 1999. Quality of Life in City: Definition, Approaches and Research. Dlm. Lim L.Y., Yuen B., Low C. (ed.). *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*. Hlm. 1-12. Singapura: NUS.
- McMohan, S.K. 2002. The Development of Quality of Life Indicators: A Case Study from the City of Bristol, UK. *Ecological Indicators*. 2: 177-185.
- Mellor, D.J., Cummins, R.A., Karlinski, E. & Storer, S. 2003. The Management of Subjective Quality of Life by Short-Stay Hospital Patients: An Exploratory Study. *Health and Quality of Life Outcomes*. Australia: BioMed Central Ltd.
- Mendes, J.F.G. & Motizuki, W.S. 2001. Urban Quality of Life Evaluation Scenarios: The Case of Sao Carlos in Brazil. *CTBUH Review*, 1(2): 1-11.
- MPS. 2001. *Rancangan Struktur Majlis Perbandaran Seremban (pengubahan) 1998-2020*. Seremban: Majlis Perbandaran Seremban.
- Murdie, R.A., Rhyne, D. & Bates, J. 1992. *Modeling Quality of Life Indicator in Canada: A Feasibility Analysis*. Ottawa: Canada Mortgage and Housing Corporation.
- Raphael, D., Renwick, R., Brown, I., Steinmentz, B., Sehdev, H. & Phillips, S. 2001. Making the Links between Community Structure and Individual Well-Being: Community Quality of Life in Riverdale, Toronto, Canada. *Healthy and Place*. 7: 179-196.
- Rasmussen, O.E. 1999. Putting Quality of Life to the Test. Dlm. Lim L.Y., Yuen B., Low C. (ed. *Urban Quality of Life: Critical Issues and Options*. Hlm. 196-211. Singapore: NUS.
- Seashore, S.E. 1978. Indicator of the Quality of Working Life. Dlm. *Indicator of Environmental Quality and Quality of Life*. Hlm. 9-31. Paris: UNESCO.
- Solomon, E.S., Denosov, V., Hankiss, E., Mallmann, C.A. & Milbrath, L.W. 1980. UNESCO's Policy-relevant Quality of Life Research Program. Dlm. Szalai, A. & Andrew, F.M. (ed). *The Quality of Life: Comparative Studies*. Hlm. 223-234. London: Sage Studies in International Sociology.
- Thumboo, J., Kok, Y.F., Machin, D., Siew, P.C., Chang, H. S., Keng, H.L., Pao, H.F., Szu, T.T. & Mee, L.B. 2002. Quality of Life in an Urban Asian Population: The Impact of Ethnicity and Socio-Economic Status. *Social Science and Medicine*. 11: 1-12.
- Unit Perancang Ekonomi. 1999. *Kualiti Hidup Malaysia 1999*. Kuala Lumpur: Jabatan Perdana Menteri.
- Unit Perancang Ekonomi. 2002. *Kualiti Hidup Malaysia 2002*. Kuala Lumpur: Jabatan Perdana Menteri.

Walmsley, D.J. 1988. *Urban Living: The individual in the City*. New York: Logman Scientific & Technical.

Azahan Awang, Ph.D

Abdul Hadi Harman Shah, Ph.D

Kadaruddin Aiyub, Ph.D

Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran,

Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan,

Universiti Kebangsaan Malaysia,

43600 UKM, Bangi, Selangor D.E., Malaysia.

E-mail: azahan@pkrisc.cc.ukm.my

Telefon: 03 89214184